

ZDENĚK NEUBAUER
SMYSL A SVĚT
HERMENEUTICKÝ POHLED NA SVĚT

USPOŘÁDAL: JIŘÍ FIALA
PRAHA 2001

@ ZDENĚK NEUBAUER, 2001

Sidonius

Ivan M. Havel

Nelze mi ho pojmenovat jinak. Příliš se známe, abych o něm mluvil jako o profesoru Neubauerovi a jméno Zdeněk je příliš normální. Jako Sidonia ho přinejmenším znají ti, na nichž mu záleží.

Předem řeknu, o čem chci psát: o jeho výstřednosti. Tím ovšem nemíním jeho oblíbené pončo, bosé kroky, medvědčí jádro či výbušný smích. Míním tím směr, dosah a průraz jeho myšlení – myšlení vůbec, zde nám však půjde hlavně o myšlení ve vědě, o vědě a na vědu. Jeho výstřednost je mimostřednost – vzepření se pohodlí v oficiálním středu názorů, kde výstřednost nemá co dělat. K životnímu příběhu Sidonia patří, že se odpoutal od vědy (v níž se dobral úspěchů), aby věda (způsob poznání a vědění) mohla upoutat jeho mysl. Upoutala ho řada dalších témat, avšak téměř ve všem, co řekl či napsal, lze odhalit snahu vyrovnat se s vědou, věděním a vědeckostí (až po ne-vědeckost a mimo-vědeckost). Dokladem je i tento sborník.

Co však je pro Sidonia věda? Odpověď není krátká ani jednoznačná, ač látky máme před sebou až dost. Následuje pár poznámek, které mě při čtení náhodně napadly.

Začneme s otázkou pověstné *objektivity* vědy. Objektivita – a z ní vyplývající sdílitelnost a sdílitelnost poznatků – je pro Sidonia předpokladem a charakteristikou vědeckého poznání v kterékoliv konkrétní disciplíně, v rámci každého daného paradigmatu. Objektivita jako nezaujatý odstup a předpoklad nezávislé existence, svébytnosti a samostatnosti předmětu poznání je bezesporu vědeckou ctností. To však neznamená, že má být povýšena na ontologický nárok¹, jak to učinila novověká věda (která přežívá dodnes, Sidonius ji však neztotožňuje s moderní vědou). Jako by skutečnost byla nutně objektivní a objektivita kritériem skutečnosti, což je jádrem slovního spojení „objektivní realita“. Sidonius nazval tento ontologický nárok *předsudkem objektivity*. Věda je podle Sidonia naivně přesvědčena, že přírodní zákonitosti jsou výrazem objektivity, a neuvědomuje si, že objektivita souvisí jen s formulací těchto zákonů, a tudíž je až následkem usuzování².

---

¹ *Přímluvce postmoderny*, Praha 1994, str. 59.

² Kapitola první, *O povaze bytí*, str. 17.

Pokud Sidonius mluví takto kriticky o vědě, nemá ani tak na mysli konkrétní bádání ve studovnách, v laboratořích či v terénu, jako spíše to, co toto bádání od novověku provází, zdůvodňuje a střeží – totiž postoj, či přímo ideologii *scientismu*: přesvědčení, že veškerá skutečnost má povahu objektivní reality, jež je univerzální, jediná a vědecky (jedině vědecky) zcela – alespoň principiálně – poznatelná. Jen věda ví, co je to pravda, a jen od vědy se lze nadít spásy. Sidonius píše:

Věda zaujala monopolní postavení zprostředkovatelky a administrátorky pravdy, stala se čímsi jako náboženstvím novověku.³

Tento výrok je charakteristický pro jeho úvahy o tradiční, dílem i o současné vědě (jsme v přechodovém období). Snad je i klíčem k pochopení nervózních, někdy až hysterických reakcí ze strany těch, kdo se cítí Sidoniovými názory tak či onak ohroženi. Děsí se nařčení z totalitních sklonů? Možná, ale i samo srovnání vědy s náboženstvím může hrát roli. Ovšem ten, kdo podvědomě (snad pod vlivem doktrín smutné etapy naší minulosti) považuje náboženství za něco tmářského a nevědeckého, může být tímto přirovnáním vyveden z míry natolik, že přehlédne, o čem je vůbec řeč (znám takové případy). Kdo však opravdu čte, chápe, že zde slovo „náboženství“ zřejmě zastupuje něco, co je společné různým historicky identifikovatelným způsobům vztahování se lidí ke skutečnosti (Sidonius to označuje výrazem *religio*).⁴

Pod pojmem „věda“ se běžně rozumí něco statického, jakási množina či síť pojmů, poznatků, faktů a teorií, přičemž populistický přívlastek 'dnešní' má navodit představu, že to vše je již prověřené, tudíž správné, jisté, definitivně pravdivé. Takové pojetí vědy je Sidoniovi cizí a i výše uvedený výrok o vědě (která „zaujala postavení“ a „stala se“) zní spíše jako prohlášení historika než výrok sudího. Historický pohled je ostatně pro Sidonia příznačný. Dobře je to vidět třeba na jeho snaze ukázat,

že v dějinách vědy lze rozpoznat smysluplnou souvislost, že přetržitost vědeckého poznání neruší celistvost vědecké zkušenosti a že dějinná kontingence vědecké pravdy není dokladem libovlnosti poznání, nýbrž jeho svobodné, tvůrčí spontaneity.⁵

I zde může scientisty pobouřit zmínka o dějinnosti vědecké pravdy. „To, co bylo už jednou vyvráceno novějšími a lepšími pravdami, přece není (a tudíž ani nikdy nebylo) pravdou!“ prohlásí asi, a zařadí Sidonia k hlasatelům bezbřehého postmoderního relativismu (či přímo antivědy, což je pro ně totéž). Sidonius se nejspíš jen usměje, protože leccos ví o dějinnosti a tvůrčí spontaneitě evoluce, v níž by strategie „Anything goes“ věru neuspěla.

Teze o dějinné celistvosti vědecké zkušenosti je neslučitelná s předsudkem objektivity. Jak potom chápat vědu? Jako libovolnou smíšeninu subjektivních postojů? Pak bychom přece nemohli mluvit o celistvosti. Sidonius nabídl odpověď již dávno, když si – snad poučen i

---

³ Kapitola osmá, *Bergson a darwinismus*, str. 109.

⁴ *Přímluvce postmoderny*, str. 12.

⁵ Kapitola pátá, *Když se mění paradigma*, str. 76.

paradoxy moderní fyziky – položil otázku, zda je vůbec možné důsledně oddělovat předmět poznání, proces poznání a interpretaci poznání.

Poznání je přece vždy zkušeností a zkušenost je porozuměním smyslu. Jsoucnost se jeví tak, jak k němu přistupujeme, a náš přístup je již dán jeho porozuměním. Poznávané a poznávajícího nelze od samotného procesu poznání oddělit.⁶

A o patnáct let později:

Vše, co poznáváme, vyvstává teprve s naším tázáním, a to způsobem tomuto tázání odpovídajícím; se změnou způsobu tázání jako by zanikal i sám předmět našeho poznání.⁷

Čtěme pozorně. Tato věta nezpochybňuje realitu samu, protože o ní nemluví (což je naznačeno i vazbou „jako by“). Opravdu, něco reálného mohlo naše tázání vyprovokovat, jenomže to, co je vyprovokovalo, by samo nemohlo být v našich otázkách správně pojmenováno, protože správnost i pojmenování již plně náleží do způsobu našeho tázání. Tento způsob také onomu reálnému nevnučuje znění odpovědi, nýbrž jen to, *na co* odpovídá.

Podobami pravého poznání se Sidonius zabývá do hloubky. Možná, že v souvislosti s hloubkou není vhodné hovořit o *vědeckém* poznání, pokud vědou rozumíme poznávání *objektivní* stránky skutečnosti. Sidonius sám mluví obecně o *vědění* (případně „postmoderním vědění“)⁸. Zdůrazňuje potřebu překonat omezení na povrchový (a tedy i povrchní) výklad věcí. Vždyť skutečnosti náleží *nitro*. K tomu je třeba uznat intuici, čili vhléd, jako legitimní složku poznání.

Poznávající se ocitá ve vnitřním prostoru poznávaného, kam nelze vstoupit zevně. Intuicí se moje mysl dostává do pohybu sebeutváření poznávané věci, stávám se subjektem jejího bytí..⁹

Možná se zde otvírá cesta k problému dnes tolik diskutovanému v západní filosofii myslí: jak objektivně poznávat naše vlastní, vnitřní, subjektivní prožívání sebe sama.

Je intuice vědecká, či nevědecká? Jde tu spíše o to, že někteří vědci (ti, kteří jsou Sidoniovi vzdáleni) nejsou ochotni intuici reflektovat – připustit, uvědomit si intuitivní složku svého poznání. Nevědí ani, že a nakolik jsou sevřeni rámcem své vědy, tím méně pak, že jsou sevřeni horizontem věd vůbec. Domnívají se, že vědy mají schopnost uniformně pokrýt vše (snad kromě lidských rozmarů, jako básnění, modlení a hloubání); jinak řečeno že vše, čemu lze rozumět, lze rozumět jednoduše, souvisle se vším ostatním. Taková jednodušnost však není prostě možná. Ne snad jen proto, že jsme konečné bytosti a něco takového neumíme, nýbrž

---

⁶ *Deus et natura* (1979), Sus liberans, Praha 1999, str. 13-14.

⁷ Kapitola pátá, *Když se mění paradigma*, str. 77.

⁸ *Transdisciplinární gratulovník Ivanu M. Havlovi k šedesátým narozeninám*, J. Fiala a I. Chvatík, eds., OIKOYMENH, Praha 1998/2000, str. 390.

⁹ Kapitola šestá, *Vhléd a Vzhled*, str. 90.

proto, že tento nárok – podle Sidonia – vůbec neodpovídá samé povaze skutečnosti. Dějiny vědy přesto svědčí o tom,

*že různá, vzájemně neslučitelná pochopení skutečnosti a na nich postavené poznávací přístupy jsou schopny podat konzistentní obrazy světa, z nichž každý je smysluplný.*¹⁰

Věda přežije i postmodernu, tak jako křesťanské náboženství přečkalo modernu, soudí Sidonius¹¹. Je jen třeba, aby občas stanula v zamyšlení sama nad sebou. Pochopí třeba, že

*Vědecké poznání spočívá ve skromném vytváření ostrůvků jasna, řádu, pravidelnosti a přehledné srozumitelnosti uprostřed dramatu bytí.*¹²

Hle, věta veskrze k vědě přátelská (i takovéto pozorování je občas dobré nad Sidoniovými texty učinit).

Nepopírám, že leckterému dnešnímu pracovitému, poctivému, úspěšnému a bohatě publikujícímu vědci se Sidoniovo myšlení musí zdát poněkud výstřední. Také mně připadá výstřední - v tom nejlepším slova smyslu. Jen ten, kdo je schopen se odpoutat od uznávaného a pečlivě střeženého hlavního proudu názorů, pronikne do krajů, které by nám jinak zůstaly utajeny.

Síla moderního myšlení a umění spočívala vždy v tom, že skrze jeho výkony může promluvit to, co je neznámé, skryté, co existuje mimo popisná pravidla a uspořádanost našeho světa.

J.Přibáň: *Právo a politika konverze.*¹³

---

¹⁰ *Deus et natura, op. cit*, str. 14.

¹¹ Kapitola pátá, *Když se mění paradigma*, str. 76.

¹² Kapitola první, *O povaze bytí*, str. 18.

¹³ G plus G., Praha 2001, str. 50.